

TRADIČNÁ POĽNOHOSPODÁRSKA KRAJINA GEMERA AKO PRIESTOR PRE ROZVOJ ZJEDNOTENÉHO VIDIECKEHO CESTOVNÉHO RUCHU

TRADITIONAL AGRICULTURE LANDSCAPE OF GEMER REGION AS A SPACE FOR THE INTEGRATED RURAL TOURISM DEVELOPMENT

Daniela HUTÁROVÁ

Ústav krajiny ekológie SAV, Štefánikova 3, P. O. Box 254, 814 99 Bratislava
e-mail: daniela.hutarova@savba.sk

Abstract: *The area of historical region of Gemer is significant with presence of traditional agricultural landscape, and constitutes proper conditions for active country tourism and folk art exhibition coupled with creative tourism and products of traditional kitchen. Strong potential have numerous cultural relicts, protected natural areas and sites inscribed on UNESCO World Heritage List. Numerous monuments of the Gothic Route enhance the potential of religious tourism, karst relief and remnants of mining activity provide appropriate conditions for a geotourism and mining tourism. The aim of this study is to show the possibility of preserving agricultural landscape diversity thorough less-known but more attractive forms of tourism in the context of integrated rural tourism.*

Key words: *religious tourism, creative tourism, mining tourism, rural tourism*

Úvod

Turistický priemysel je jeden z najdôležitejších a najrýchlejšie rastúcich odvetví vo svete. Odvetvie európskeho cestovného ruchu (CR), ktoré tvorí približne 1,8 milióna podnikov, najmä malých a stredných podnikov zamestnávajúcich okolo 5,2 % celkovej pracovnej sily, vytvára v EÚ viac ako 5 % hrubého domáceho produktu (HDP). S ohľadom na súvisiace odvetvia vďaka nemu vzniká viac ako 10 % HDP Európskej únie a približne 12 % pracovných miest (MDaVSR, 2019). Potenciál cestovného ruchu na Slovensku je výrazne vyšší ako jeho súčasná hodnota. Vzhľadom k priaznivej ekonomickej situácii, bohatému prírodnému a kultúrnemu dedičstvu poskytuje Slovensko vynikajúce podmienky pre rozvoj vidieckej turistiky. Jeho ďalší rozvoj však závisí od konkurencieschopnosti mikropodnikov a malých podnikov (Kráľová et al., 2017). Pre rozvoj regiónu vo viacerých smeroch by mali byť tradičné formy CR spojené s ďalšími novými formami. Môžeme tak definovať CR rekreačný, športový a dobrodružný (geoturizmus), kultúrno-poznávací (náboženský a pútnický), kúpeľno-liečebno-zdravotný, obchodný, mestský (banický), vidiecky (kreatívny).

Charakteristika územia

Územie Gemera patrí do dvoch prírodno-sídelných spádových subregiónov (Miklós, 2002): Rožňavský a Gemersko-malohontský. Geologicky sa začleňuje do Subprovincie Vnútrotné Západné Karpaty so Slovenským rudohorím na severe a Lučenecko-košickou zníženinou na juhu. Slovenské rudohorie je zo severozápadu zastúpené Spišsko-Gemerským krasom, Stolickými vrchmi a Revúckou vrchovinou. Od severovýchodu je oblasť tvorená Volovskými vrchmi a Slovenským krasom s Rožňavskou kotlinou uprostred. Na juhu tu zasahuje východná časť Cerovej vrchoviny - vulkanickej jednotky regiónu Matransko-slanská oblasť (Mazúr a Lukniš, 2002). Podnebie v tomto regióne je teplé, mierne vlhké s chladnou zimou. Južné oblasti majú miernu zimu. Severné časti okresov patria medzi mierne teplé a mierne vlhké podoblasti s chladnou zimou. Najsevernejšie časti patria do mierne chladnej podoblasti (SHMÚ, 2015). Na základe rôznych geomorfologických podmienok vznikli rôzne druhy erózne-denudačného reliéfu. V krajine sa zachovali aj povrchové a podpovrchové banské relikty, ktoré definujeme ako historické krajinné štruktúry (HKŠ). Sú spomienkou na jeho banícku históriu spojenú s ťažbou železných, neželezných a vzácnych kovov v 14. – 19. storočí a majú vedecký, kultúrny, ekologický, estetický alebo krajínovotvorný význam. Dodnes sa zachovali aj mnohé sakrálné (kostoly, kláštory, kaplnky) a profánne pamiatky (hrady, kaštiele a ich ruiny). Pôvodné územie Gemera sa v súčasnosti delí na dva samosprávne kraje: Banskobystrický samosprávny kraj (okresy Rimavská Sobota a Revúca) a Košický samosprávny kraj (okres Rožňava). Toto územie sa opäť spája (s výnimkou niektorých obcí) v turistickom regióne Gemer a Malohont. Vďaka bohatstvu nerastných surovín napredoval v minulosti celý región. Medzi rokmi 1500 a 1713 bol Gemer jednou z troch hlavných oblastí ovocinárstva na Slovensku. V roku 1796 vznikol najstarší ovocinársky spolok na Slovensku *Čerešnický spolok v Jelšave*. V roku 1796 bola založená aj *Pomologická spoločnosť v Jelšave* a v roku 1801 *Vinohradnícky spolok*. O rozvinutom hospodárstve svedčia aj ďalšie obchodné spoločnosti ako *Soľný cech*, *Voliarsky spolok*, *Voliarska cecha*, *Soľná cecha*, *Dobyťcia kasa*, *Železnický poriadok*, *Hospodársky spolok v Tisovci*, *Otčina*. Veľkú zásluhu na tom mali najmä profesori prednášajúci na gymnáziu v Revúcej a ich osvetové úsilie smerom k miestnym obyvateľom. V roku 1869 bola založená aj *Vzájomná pomocnica vo Veľkej Revúci* a v roku 1867 *Potravný spolok vo Veľkej Revúcej*, ktoré predstavujú prvé potravné družstvo a finančný ústav svojho druhu v Uhorsku (Demo a kol., 2001). V súčasnosti je vo všetkých troch okresoch regiónu pokles počtu obyvateľov a vysoká emigrácia. Okres Rimavská Sobota sa vyznačuje najvyššou mierou nezamestnanosti z celého Slovenska (16,15 %). Nízka podpora na vnútroštátnej úrovni, nízka propagácia, nedostatočné ubytovacie zariadenia, nízka vzdelanostná úroveň miestneho rómskeho obyvateľstva a zlá dopravná dostupnosť bránia ďalšiemu pokroku.

Výsledky a diskusia

Integrovaný CR (ICR) – ako teória a prístup – vedie k udržateľnejšiemu CR (všeobecne koncipovanému) ako iné formy CR, pretože vytvára silné sieťové prepojenie medzi sociálnymi, kultúrnymi, ekonomickými a environmentálnymi zdrojmi. Cieľom ICR je tiež

otvoriť praktické spôsoby premýšľania o zlepšení prepojení medzi CR a miestnymi a regionálnymi zdrojmi, činnosťami, výrobkami a komunitami vzhľadom na meniace sa trendy v dopyte v CR. Podpora vidieckych zaostávajúcich ekonomík sa už nebude posudzovať hlavne v poľnohospodárskom kontexte, ale v širších podmienkach zahrňujúcich ďalšie odvetvia dôležité pre vidiecke hospodárstvo, najmä spracovanie potravín, ľahkú výrobu, umenie, remeslá a CR (Saxena a kol., 2007). Miestne komunity však nezdíľali výhody ekoturistiky a nemali naň žiaden vplyv ani kontrolu (Scheyvens, 1999). Miestni obyvatelia, cirkvi, organizácie, samospráva a firmy by mali byť zapojení do aktivít smerujúcich k rozvoju CR a spolupracovať s orgánmi ochrany prírody s cieľom posilniť a vytvoriť nové ekonomické príležitosti založené na prírode blízkom CR. Tento by však nemal mať negatívne dopady na krajinu a jej hodnoty (Solár et al., 2016). Je potrebné začať s miestnymi podnikateľskými aktivitami, ktoré súvisia s plánom rozvoja vidieka zahŕňajúcim podniky v oblasti poľnohospodárstva (Krnáčová et al., 2001). V oblasti Gemera si zaslúžia pozornosť a podporu najmä náboženský CR, banický CR, geotourizmus a tvorivý (kreatívny) CR.

Jedným z najstarších druhov CR je náboženský CR. Na Slovensku sa nachádza celkovo 72 pútnických trás, avšak 40 rokov socializmu a masového motorizmu zapríčinili vymiznutie pešej turistiky (Judák a Poláčik, 2009). Množstvo konkrétnych miest s náboženskými pamiatkami katolíckej a evanjelickej proveniencie (Hvizdová, 2018) a typológia náboženských pamiatok a atrakcií súvisiacich s miestnymi špecifikami a historickým vývojom slovenského územia (Černá, 2014) predstavuje potenciál na jeho obnovu. Medzi turisticky zaujímavé pamiatky Gemera patria aj mnohé kostoly a kaplnky, ktoré sú zároveň prvkami na *Gotickej ceste* ako Bôrka, Brdárka, Brzotín, Lúčka, Hrušov, Lipovník, Henckovce, Kocelovce, Krásnohorské Podhradie, Chyžné, Ochtná, Jablonov nad Turňou, Rakovnica, Roštár, Štítik, Plešivec, Rákoš, Rybník, Silica, Slavec, Šivetice, Kameňany, Dobšiná, Jelšava (Podolinská, Podolinský, 2019). *Gemerské a abovské kostoly so stredovekými nástennými maľbami* predstavujú zároveň lokality kultúrneho dedičstva vytipované na zápis do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO (UNESCO, 2019). Jedinečným výtvarným umeleckým dielom je neskorogotický obraz Sv. Anny Samotretej z roku 1513 v katedrále Nanebovzatia Panny Márie v Rožňave. Tabuľová maľba kombinuje sakrálnu tému so svetskými výjavmi a znázorňuje všetky etapy ťažby striebra v stredovekej bani v obci Čučma (Štefánik, 2019).

Hronček a Liga (2014) používajú výraz „banícka turistika“ na príklade doliny Peklo nachádzajúcej sa v zázemí bývalého slobodného kráľovského mesta Ľubietová (okres Banská Bystrica). Aj na území Gemera sa historická banícka krajina zachovala v podobne mnohých technických pamiatok, ako je napr. vysoká pec v Sirku, Sirk – Železník je jednou zo štyroch pamiatkových zón krajinného typu na Slovensku. Karlova huta vo Vlachove je kultúrna pamiatka. Vysoká pec Etelka v Nižnej Slanej je chránená ako technická pamiatka. Baňa v Rákoši a ozubnicová železničná trať v Tisovci je NhNKP (PÚSR, 2019). *Geoturizmus* je forma turizmu v prírodnom prostredí so špeciálnym záujmom o geológiu a terén krajiny. Podporuje turizmus na geolokalitách, ochranu geodiverzity a pochopenie geovied prostredníctvom porozumenia a štúdia (Newsome, Dowling, 2010). *Geopark* predstavuje územie obsahujúce jedno alebo viac miest

vedeckej dôležitosti nielen z geologického aspektu, ale aj z hľadiska jeho archeologickej, ekonomickej alebo kultúrnej osobitosti európskeho významu (SAŽP, 2019). Zriadenie geoparkov môže vytvárať nové pracovné príležitosti, nové hospodárske činnosti a ďalšie zdroje príjmu, najmä vo vidieckych regiónoch (Farsani et al., 2011). Do územia okrajovo zasahuje aj *Novohrad-Nógrád Geopark*, jeden zo 4 cezhraničných geoparkov na svete (Horváth and Csüllög, 2013). Krasové doliny Slovenska patria medzi prírodné pamiatky vytipované na zápis do Zoznamu svetového dedičstva (UNESCO, 2019).

Slovensko má vynikajúce podmienky aj pre rozvoj kreatívneho CR (Királová, Malachovský, 2016). Pre návštevníkov stáva sa čoraz atraktívnejším zážitkom ponuka originálnych a autentických produktov, ktoré prezentujú kultúru a tradície daného regiónu (Hrubalová, 2016). Najvýhodnejšou tvorivou turistickou činnosťou sú tradičné a miestne výstavy a ochutnávky jedla, liehovín, tradičné slovenské remeslá a výstavy ľudového umenia s aktívnou účasťou návštevníkov a tradičné a miestne kurzy a workshopy varenia jedla (Hrubalová a Paleníčková, 2017). *Drotárstvo a tradičné ručné zvonenie na zvony a funkcia zvonárov na Slovensku* sú zapísané v Reprezentatívnom zozname nehmotného kultúrneho dedičstva Slovenska. V roku 2015 sa prvok „Gajdy a Gajdošská kultúra“ dostal na Zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva UNESCO. Tieto prvky sa vyskytuje aj na území Gemera (SLUK, 2019). Podľa registra ÚĽUV pracuje v okrese Rimavská Sobota 31 aktívnych remeselníkov a výrobcov, 5 v okrese Revúca a 17 v okrese Rožňava. Spolu sa tu zachovalo 32 remesiel, napríklad garbiarstvo; tkáčstvo; medovníkárstvo; čipkárstvo; šperkárstvo; remenárstvo, nožiarstvo; gubárstvo; zvonkárstvo; tokárstvo; drotárstvo; kováčstvo; remenárstvo; prackárstvo či sklenárstvo (ÚĽUV, 2019).

Extrémne členitý, ťažko prístupný terén s veľkými výškovými rozdielmi sa odráža v tradičnej poľnohospodárskej krajine (TPK). TPK je definovaná ako štruktúry extenzívne obrábaných polí, lúk, pasienkov, ovocných sádov a viníc alebo nedávno opustených pozemkov skorých štádií sukcesii, ktoré neboli ovplyvnené kolektivizáciou v poľnohospodárstve. TPK má veľký význam z hľadiska biodiverzity, kultúrnych a sociálnych hodnôt (Špulerová et al., 2017). Vládne finančné nástroje by preto mali uznávať koncepciu TPK v kontexte opatrení týkajúcich sa poľnohospodárskej pôdy s vysokou prírodnou hodnotou a poskytovať širokú škálu ekosystémových služieb (Špulerová et al, 2018). Sady ako súčasť TPK, ich rozšírenie a charakteristiku z kultúrneho a historického hľadiska opísali viacerí autori (Piscová a kol., 2013; Piscová, Špulerová, 2011; Špulerová a kol., 2015). Zhodnotený bol aj súčasný stav lúčnych spoločenstiev tradičných sádov (Žarnovičan a kol., 2017) a rozšírenie TPK v znevýhodnených územiach a účinky podporných opatrení spoločnej poľnohospodárskej politiky (Špulerová et al., 2016). Po opustení poľnohospodárskej pôdy po roku 1989 takýto typ krajiny zaniká a v súčasnosti je 16 % z celkovej rozlohy TPK (44 464 ha) opustených (Lieskovský a kol., 2015), pričom najvyššia miera opustenia nastala medzi rokmi 1990 a 2000. Rozvoj CR môže byť riešením; nepriaznivý poľnohospodársky trh a nedostatok finančných prostriedkov sú však hlavnými prekážkami jeho rozvoja (Lieskovský et al, 2013). Pri zachovaní TPK má svoju úlohu aj udržiavanie vidieckej identity (Bezák a Dobrovodská, 2019).

V regióne Gemera bolo identifikovaných a mapovaných 21 plôšok s prítomnosťou HŠPK podľa metodiky Dobrovodská et al. (2010). Niektoré z týchto území majú potenciál v rozvoji CR: Obec Muránska Zdychava, ktorá sa vyznačuje rozptýleným osídlením ležiaca v Stolických vrchoch s viacerými pamiatkami ľudovej architektúry. Obec Brdárka s tradičným čerešňovým sadom v Revúckej vrchovine a miestnym občianskym združením, ktoré sa ho snaží zachovať. Gemerské Dechtáre, Širkovce a Veľký Blh ležiace v oblasti s vinohradníckou tradíciou a potenciálom výroby vysokokvalitného vína na sopečných svahoch Cerovej vrchoviny a príľahlej Juhoslovenskej kotliny.

Muránska Zdychava – oblasť s rozptýleným osídlením

Tvorba rozptýlenej osady v oblastiach s rozvinutou ťažobnou činnosťou bola spojená s ťažbou kovových ložísk, ťažbou dreva a vypaľovaním čierneho uhlia. V súčasnosti patrí do krupinsko-detviansko-rudohorskej oblasti (Thurzo, 1997). Osada mimo obce zmenila miestny prvotne iba poľnohospodársky model dvojreziduálneho obydľia špecializovaného na chov dobytka na trvalé kopaničiarske osídlenie (Podoba, 1997). Dodnes zo všetkých dedín v Gemeri je v obci Muránska Zdychava najviac pamiatok ľudovej architektúry (10 domov je chránených ako ľudový dom a sedem ako stodola), ktoré sú rozptýlené na ploche 2 858 ha (PÚSR, 2019).

Brdárka – tradičné ovocné sady s dominantnými čerešňovými sadi

V obci Brdárka je registrovaná jedna z najväčších prirodzených kolekcii genetických zdrojov čerešní na Slovensku. Na území s rozlohou 650 ha sa vyskytuje 2 283 genotypov čerešní (*Cerasus sp.*) predovšetkým na úrovni krajových a starých odrôd a prirodzených semenáčov. Lokalizovaných bolo aj 184 genotypov jabĺk (*Malus sp.*), 15 genotypov hrušiek (*Pyrus sp.*) a 20 genotypov orechov (*Juglans sp.*). Vysoká variabilita bola zistená v prípade stromov, kmeňov, pukov, kvetov, listov a plodov (Ostrovský et al, 2008, 2011).

Gemerské Dechtáre, Širkovce, Veľký Blh – územie s vinohradníckou tradíciou

Gemerské Dechtáre, Širkovce a Veľký Blh majú tradíciu a potenciál pri pestovaní viniča na sopečných svahoch v Cerovej vrchovine. Vinohradníctvo v 14 – 16 st. v povodí Tisy v Maďarsku zasahovalo aj región Gemera na Slovensku. V 17 st. po klimatických zmenách a vojne, a na konci 19. st. po kalamite spôsobenou inváziou vošky viničovej (*Phylloxera vastatrix*) vinohradníctvo v regióne upadalo a bolo nahradené pestovaním ovocia (Demo a kol., 2001). Na základe miestnych názvov môžeme uvažovať o rozšírení vinogradov aj v ďalších obciach: Chrámec (Vinohrady), Hodejov (Viničná dolina), Dlhá Ves (Viničný vrch, Rudolfove vinice), Kaloša (Vinohrady), Revúca (Nad viničkou).

Záver

Gemer môžeme na základe jeho excentrickej polohy vzhľadom k hlavným rozvojovým ekonomickým centráram Slovenska zaradiť medzi marginálne územia. Vzhľadom k prírodným podmienkam patria mnohé obce medzi poľnohospodársky znevýhodnené oblasti s environmentálnymi obmedzeniami. K hlavnému poľnohospodárskemu odvetviu by mohlo patriť pestovanie ovocia a vinohradníctvo, ale niektoré územia nie sú vhodné

pre poľnohospodárstvo. Ťažobná oblasť Jelšava-Lubeník je jedným z najviac zdevastovaných regiónov Slovenska s alarmujúcou mierou poškodzovania životného prostredia (Fazekaš et al., 2018). V týchto oblastiach by sa mala venovať väčšia podpora rozvoju CR, najmä baníckemu CR, geoturizmu, kreatívnemu CR a náboženskému CR.

PodĎakovanie

Príspevok vznikol vďaka podpore projektu VEGA 2/0051/17 Hodnotenie kultúrnych ekosystémových služieb krajiny na báze krajinnoekologických výskumov pre ekologické modely rozvoja cestovného ruchu.

Literatúra

BEZÁK, P., DOBROVODSKÁ, M., 2019: Role of rural identity in traditional agricultural landscape maintenance: the story of a post-communist country. *Agroecol. Sustain. Food Syst.* 43, 3 – 20.

ČERNÁ, J., 2014: Religiousness and religious tourism in Slovakia case study. *Eur. J. Sci. Theol.* 9.

DEMO a kol., 2001: Dejiny poľnohospodárstva na Slovensku. Vydavateľstvo SPU: Nitra, Slovakia, ISBN 80-7137-894-1.

DOBROVODSKÁ, M., ŠPULEROVÁ, J., ŠTEFUNKOVÁ, D., HALABUK, A., 2010: Research and Maintenance of Biodiversity in Historical Structures in the Agricultural Landscape of Slovakia. In: Barančoková, M., Krajčí, J., Kollár, J., Belčáková, I. (eds.): *Landscape Ecology – Methods, Applications and Interdisciplinary Approach*. Bratislava : Institute of Landscape Ecology, Slovak Academy of Sciences, p. 131 – 140.

FARSANI, N., COELHO, C. O. A., COSTA, C., 2011: Geotourism and Geoparks as Novel Strategies for Socio-economic Development in Rural Areas. *International Journal of Tourism Research.* 13 (1), 68 – 81. ISSN 1522-1970.

FAZEKAŠ, J., FAZEKAŠOVÁ, D., HRONEC, O., BENKOVÁ, E., BOLTŽIAR, M., 2018: Contamination of soil and vegetation at a magnesite mining area in Jelšava-Lubeník (Slovakia). *Ekológia Bratislava*, 37, 101 – 111.

HORVÁTH, G., CSÜLLÖG, G., 2013: A New Slovakian-Hungarian Cross-Border Geopark in Central Europe – Possibility for Promoting Better Connections Between the Two Countries. *Eur. Countrys.* 5, 146 – 162.

HRONČEK, P., LIGA, J., 2014: Lost Mining Landscapes and Their Use in Geotourism. a Case Study from the Dolina Peklo - Hell Valley in the Central Slovakia, In: *Geoconference on Ecology, Economics, Education and Legislation, Vol II*. Stef 92 Technology Ltd, Sofia, pp. 415 – 422.

HRUBALOVÁ, L., 2016: Demand and Supply Comparison of Regional Products in Tourism, In: Petranova, D., Cabyova, L., Bezakova, Z. (Eds.), Marketing Identity: Brands We Love, Pt II. Univ Ss Cyril & Methodius Trnava-UCM Trnava, Trnava, pp. 339 – 350.

HRUBALOVÁ, L., PALENIČKOVÁ, Z., 2017, Demand for Creative Tourism in Slovakia. SGEM 4th International Multidisciplinary Scientific Conference on SOCIAL SCIENCES and ARTS. Sofia, Bulgaria. 2017. p. 205 – 212.

HVIZDOVÁ, E., 2018: Religious Tourism and Its Socio-Economic Dimensions. Eur. J. Sci. Theol. 14, 89 – 98.

JUDÁK, V., POLÁČIK, Š., 2009: Katalóg patrocínií na Slovensku. Bratislava: UK, 476 s. ISBN: 978-80-969787-3-1.

KIRÁLOVÁ, A., HAMARNEH, I., 2017: Driving food tourism development through local gastronomy. Recent Advances in Information Technology, Tourism, Economics, Management and Agriculture CONFERENCE PROCEEDINGS Budapest, Hungary - October 26, 2017. p. 193 – 200.

KIRALOVÁ, A., MALACHOVSKÝ, A., 2016: Innovating the czech and slovak tourism through creative tourism. Skyline Business Journal . 2015/2016, Vol. 11 Issue 1, p.101-116. 16p. 5 Charts.

KRNÁČOVÁ, Z., PAVLIČKOVÁ, K., SPIŠIAK, P., 2001: The assumptions for the tourism development in rural areas in Slovakia. Ekológia Bratislava, 20, 317 – 324.

LIESKOVSKÝ, J., BEZÁK, P., ŠPULEROVÁ, J., LIESKOVSKÝ, T., KOLEDA, P., DOBROVODSKÁ, M., BUERGI, M., GIMMI, U., 2015: The abandonment of traditional agricultural landscape in Slovakia - Analysis of extent and driving forces. J. Rural Stud. 37, 75 – 84. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.12.007>

LIESKOVSKÝ, J., KANKA, R., BEZÁK, P., ŠTEFUNKOVÁ, D., PETROVIČ, F., DOBROVODSKÁ, M., 2013: Driving forces behind vineyard abandonment in Slovakia following the move to a market-oriented economy. Land Use Policy 32, 356 – 365. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.11.010>

MAZÚR, E., LUKNIŠ, M., 2002: Geomorfologické jednotky (1: 1 000 000). In: Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR a Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia, p. 88. ISBN 80-88833-27-2.

MIKLÓS, L., 2002: Prírodno-sídlné spádové regióny (1: 500 000). In: Atlas krajiny Slovenskej republiky. Bratislava: Ministerstvo životného prostredia SR a Banská Bystrica: Slovenská agentúra životného prostredia, p. 206 – 207. ISBN 80-88833-27-2.

NEWSOME, D., DOWLING, K. R., (ed.) 2010: Geotourism: the tourism of geology and landscapes. Oxford: Goodfellow, 320 s. ISBN 978-1-906884-09-3.

OSTROVSKÝ, R., BRINDZA, J., HABURAJOVÁ, D., MÜLLEROVÁ, V., 2008: Capabilities of Geographical Information System for plant genetic resources evaluation and preservation - case study. In AWICTSAE08 : international advanced workshop on information and communication technologies for sustainable agri-production and

environment, Alexandroupolis, Greece 22 – 23 May 2008. Thessaloniki: Publishing centre A: T. E. I. of Thessaloniki, 9 – 14. ISBN 978-960-287-103-4.

OSTROVSKÝ, R., BRINDZA, J., STEHLÍKOVÁ, B., 2011: Phenotypic variability of traits of sweet cherry (*Cerasus avium* L.) elementary organs of local and old varieties gene pool in Brdárka cadastre. In: Bežo, M., Ondrišík, P. Výsledky a prínosy excelentného centra ochrany a využívania agrobiodiverzity: vedecké práce Fakulty agrobiológie a potravinových zdrojov SPU v Nitre, Nitra apríl 2011.

PISCOVÁ, V., ŠPULEROVÁ, J., 2011: Historické štruktúry poľnohospodárskej krajiny v Považskom regióne. *Životné prostredie*, 45, 3, s. 141 – 145.

PISCOVÁ, V., ŠPULEROVÁ, J., GERHÁTOVÁ, K., 2013: Orchards as a part of the traditional agricultural landscape in Slovakia. *Krajinnoekologický výskum historických prvkov agrárnej krajiny*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie. Bratislava, p. 11 – 15.

PODOBA, J., 1997: Out from the Village (Changes of the Settlements Outside the Village in Muránska Zdychava). *Životné prostredie*, 31, 2, p. 90 – 93.

PODOLINSKÁ, A., PODOLINSKÝ, Š., 2019: Stredoveké kostoly na mape. (<http://apsida.sk/mapa>).

PÚSR. 2019. Register NKP – tabuľkové zoznamy. (<https://www.pamiatky.sk/sk/page/register-nkp-tabulkove-zoznamy>).

SACR. 2015, 2019: Gotická cesta. <http://www.gothicroute.sk/index.html>.

SAXENA, G., CLARK, G., OLIVER, T., ILBERY, B., 2007: Conceptualizing Integrated Rural Tourism. *Tour. Geogr.* 9, 347 – 370. <https://doi.org/10.1080/14616680701647527>.

SAŽP, 2019. Geopark (<http://www.geopark.sk/geopark/>).

SHMÚ. Klimatický atlas Slovenska, 2015 (<http://klimat.shmu.sk/kas/>).

SCHEYVENS, R., 1999: Ecotourism and the empowerment of local communities. *Tour. Manag.* 20, 245 – 249. [https://doi.org/10.1016/S0261-5177\(98\)00069-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5177(98)00069-7).

SL'UK. 2019. Centrum pre tradičnú ľudovú kultúru: Reprezentatívny zoznam nehmotného kultúrneho dedičstva na Slovensku. (<https://www.ludovakultura.sk/zoznamy-nkd-slovenska/reprezentativny-zoznam-nehmotneho-kulturneho-dedicstva-slovenska/prvky-zapisane-v-reprezentativnom-zozname-nkd-slovenska/>).

SOLÁR, J., JANIGA, M., MARKULJAKOVÁ, K., 2016: The Socioeconomic and Environmental Effects of Sustainable Development in the Eastern Carpathians, and Protecting its Environment. *Pol. J. Environ. Stud.* 25, 291 – 300. <https://doi.org/10.15244/pjoes/60177>.

ŠPULEROVÁ, J., BEZÁK, P., DOBROVODSKÁ, M., LIESKOVSKÝ, J., ŠTEFUNKOVÁ, D., 2017: Traditional agricultural landscapes in Slovakia: why should we preserve them? *Landsc. Res.* 42, 891 – 903.

ŠPULEROVÁ, J., DRÁBOVÁ, M., LIESKOVSKÝ, J., 2016: Traditional agricultural landscape and their management in less favoured areas in Slovakia. *Ekológia Bratislava*, 35, 1, 1 – 12. DOI: 10.1515/eko-2016-0001.

ŠPULEROVÁ, J., PETROVIČ, F., MEDERLY, P., MOJSES, M., IZAKOVIČOVÁ, Z., 2018. Contribution of Traditional Farming to Ecosystem Services Provision: Case Studies from Slovakia. *LAND*. 2018 Volume 7, Issue 2, article number 74.

ŠPULEROVÁ, J., PISCOVÁ, V., GERHÁTOVÁ, K., BAČA, A., KALIVODA, H., KANKA, R., 2015: Orchards as traces of traditional agricultural landscape in Slovakia. *Agric. Ecosyst.*

ŠPULEROVÁ, J., PISCOVÁ, V., GERHÁTOVÁ, K., BAČA, A., KALIVODA, H., KANKA, R., 2015: Orchards as traces of traditional agricultural landscape in Slovakia. *Agriculture, Ecosystems and Environment*. 199 (2015). p. 67 – 76.

ŠTEFÁNIK, M., 2019: „Strieborná“ 13. storočie. *Historická revue. SAHI*, Bratislava. roč. 30, 9., s. 12 – 19. *Theol.* 14, 89 – 98.

THURZO, I., 1997: Dispersed Settlement – a Traditional Part of Our Countryside. *Životné prostredie*, Vol. 31, No. 2, 67 – 72.

ÚLUV. 2019. Register výrobcov v Encyklopédii ÚLUV. (<http://www.uluv.sk/sk/web/servis-pre-vyrobcov/register-vyrobcov-luv/>).

UNESCO CONVENTION FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE INTERGOVERNMENTAL COMMITTEE FOR THE SAFEGUARDING OF THE INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE Tenth session Windhoek, Namibia 30 November to 4 December 2015.

ŽARNOVIČAN, H., KOLLÁR, J., ŠKODOVÁ, I., 2017: Grassland communities of traditional orchards in the Western Carpathians (Slovakia). *Acta Soc Bot Pol.* 86 (2) :3552. <https://doi.org/10.5586/asbp.3552>.